

Jobbára mindannyian érdeklődünk családunk története, őseink élete iránt. Valamennyi nemzet irodalma bővelkedik a családregegyekben, azon belül is a kifejezetten az apa, az anya, ritkábban a nagyszülők sorsát körüljáró alkotásokban. Noha a magyar irodalomban viszonylag elenyészőek a nagyszülő-, netalán a kimondottan nagyaparegegyek, Halmai Róbert a *Nagyapám* című regényével akár változathat a tendencián.

64 Navarrai Mészáros Márton

LAKAT ALATT

Halmai Róbert: *Nagyapám*

A cím alatt az alcím egyértelművé teszi: családtörténettel van dolgunk. A kerettörténet, amely a törzsszöveghez viszonyítva némi tipográfiai eltérést mutat, úgy szól, hogy a szerző keze ügyébe akadt egy régi fénykép, amelyen négy alak mosolyog a kamerába. Ott, a fotón lenne a helye neki, a narrátornak is, de valamilyen okból kifolyólag mégsem szerepel rajta. Ennél sokkalta fajsúlyosabb probléma, hogy nem emlékszik – sem a felvétel készítésének körülményeire, sem a kirándulásra, sem a nagyapjára. Ez a (kis)regény (már amennyiben vonakodva regénynek tekinthetjük ezeket a rövid szövegeket) kiindulópontja, amelyet így vázol fel: „Sem mire *nem emlékszem* abból a nyaralásból. *Nem emlékszem* a nagyapámra sem.” Majd megemlíti: „Mindenkinek két nagyapja van. Nekem *egy se volt.*” (A kiemelések itt és a továbbiakban tőlem származnak – N. M. M.) Erre a felismerésre épül a regény, amely már a lelegején látatja, hogy alapvetően az emléképolás vagy emlék-nem-ápolás, illetve a másik megismerhetőségének témakörét kívánja körbejárni. A tipikus kelet-közép-európai családtörténetre oly jellemző, hogy az elbeszélő anyai nagyapjának, az édesanya addigra már rég halott katonatiszt apjának már az emlékét sem őrzi a család, mire a szerző belép a kamaszkorba. Ami a kötet tárgyául választott apai nagyszülőt illeti, ő a kommunista hatalomátvitel idején a szomszédos Ausztriába emigrál, és egyfajta abszolút *outsider*ként ott, a vasfüggöny másik oldalán éli le felnőtt élete javát.

A cselekmény elején az akkor már betegeskedő nagyapa éppen a nyolcvannegyedik születésnapján, egy kórházi ágyon életét veszti. Az elbeszélő, lévén nem ismerte, nem tud mást tenni, minthogy a kórházi zárójelentésekből, a hagyaték kézzel fogható tételeiből, valamint az édesapa által ímmel-ámmal továbbadott családi legendáriumból próbálja meg rekonstruálni nagyapja élettörténetét. Tulajdonképpen bárhol elkezdődhetne ez a nyomozás. Ciklikus, vég nélkül egymásba futó, indaként elképzeltető szálak építik fel. A megidézett emlékfoslányokat csupán a család vezetékneve fűzi egymáshoz, ezért egyáltalán nem szükséges a lineáris építkezés, amelyet

Halmi – azzal, hogy többször és több pontról elindítja a néhai családfő alakjának felskiccolását – láthatóan meg is tagad. Az emlékek természetüknél fogva megbízhatatlanok, és ki vannak téve a folyamatos erózióknak. Csupán néhány dolog tűnik biztosnak. Az, hogy a nagypapa létezett. Hogy született, és hogy meghalt. A világrajövetel és az élet lezárása között eltelt évtizedek pedig csupán hivatalos okiratokból, peres papírokból, levelekből és jobbára fekete-fehér, ráadásul az elbeszélő számára többnyire idegeneket ábrázoló felvételekből göngyölíthetőek fel, de az emlékmegőrzés aktusának fájó hiányával csupán ideig-óráig tölthetőek fel a hézagok.

Ennek az elgondolásnak a kulturális aspektusait vizsgálva egyből pontosan kirajzolódik, hogy Halmait a valóság feltárásánál, megismerhetőségénél sokkal jobban izgatja, hogy megpróbálja szavakba önteni egy történetet, amelyet vállaltan nem ismer és már nem is ismerhet meg. Számára nem az életrajzi pontossággal megírt élettörténet a jelentőségteljes, még csak nem is a nagy sorsfordító események tükrében felrajzolható életállomások adják az igazán fontos közelítési pontot. Vállalása egészen más, és meglehetősen képtelen: újraírni azt a történetet, amelynek szegmensei valószínűleg hírbe sem hozhatók a valódi eseményekkel. „Kutya nehéz úgy *hazudni*, hogy az ember nem ösmeri az igazságot.” – idézi a regény mottójaként választott Esterházy-idézet. Csakhogy, ahogy Bacsó Béla helyesen feltette a kérdést a *Harmonia caelestis* és a *Javított kiadás* kapcsán írt esszéjében, a szóban forgó megállapításnak csupán addig van létjogosultsága, amíg a szerző valóban nem ismeri, miként esett meg az elmondott történet. De mi a helyzet akkor, ha valaki a nagypapját fókuszba helyezve ír regényt? Hihetjük-e, hogy valóban nem ismeri tárgyát? Elfogadhatjuk, hogy mindaz fabrikáció, amivel dolgunk akad a következő százhatvan oldalon, miközben a szerző, akár egy magányos nyomozó, a felsorolt módszerekkel megpróbálja láthatóvá tenni az említett élettörténetet?

A jelentéktelennek tűnő részletek előhozásával, a hézagok önkényes feltöltésével azonban mégiscsak elmondható, megírható egy elbeszélés. Hogy milyen? Aligha több, mint fikciós, ártatlanul játszadozó. Bőbeszédű, mégis rövid. Sőt, tulajdonképpen így, ezen a módon is (vagy csak így?) elmesélhető egy lehetetlennek, vagyis sokáig elmondhatatlannak, felépíthetetlennek ígérkező történet. Mindegyik, röviden elmondott, világosan külön tagolt emlék egy a kis, gyárszéli dortmundi házból egy nagyobb magyarországi kitérővel, „itteni” családdal, majd emigráció után egy „ottani” második feleséggel tarkított, végül egy bregenzi kórházban magányban lezáruló élet apró részeit képezi. A felvillantott életjelenetekből idővel kirajzolódik az ismétlés egyfajta mintázata, amely apáról fiúra száll tovább. (A ciklikusságról:

„Tudta, hogy *minden* egyes nap *ugyanaz* a nap. Ahogy tegnap történt, és ami történik ma, *ugyanaz* fog történni holnap is.”; „Nagyapám az évek alatt *újra-és újraírta* családunk történetét. Megírta, amit nem élhetett át, *elképzelte* az *elképzелhetetlent*. Történeteket *talált ki* egy fiatalemberről, aki [...]”)

66 A nagyapa édesapja az első világháborúból visszatérve, az átélt traumák és súlyos sérülések hatására, képtelen teljesen visszailleszkedni a társadalomba. Idegen marad számára az egykori családi környezet, még a három év alatti kisfiával is képtelen mit kezdeni. A későbbi nagyapa ekkor már érti, hogy saját apja egy árva szót sem ért a fecsegéséből; megrendítő módon csupán a rokkant veterán mankója figyel, hallgat rá: „A mankó *megértette*. Bólogatott. Ekkor még *nem tudta*, még csak *nem is sejtette*, hogy inentől kezdve ő lesz az egyedüli barátja.” A meg nem értés aztán a nagyapa és az apa, ennél fogva a nagyapa és unoka viszonyát is keresztülfonja, ugyanakkor – egyfajta halványan kirajzolódó – távolság az apa és az elbeszélő között is megfigyelhető, utóbbinak ugyanis meglehetősen nagy erőfeszítéseket kell tennie, hogy elbeszélje a saját verzióját.

Egyébként a nemtudás számos alakzata, illetve a hiánypótlás miatt előhívott fantáziálás, a fehér foltok besatírozása, a titkok feloldása visszavisz az értelem különböző generációk életében. Csak azért, hogy egy szemléltető erejű példát hozzak: a nagyapa nem ismeri az édesapjától kapott üveggolyók történetét, csak feltételezheti, hogy az egyiket a frontról hazatérő apja egy muszka katona zubbonyából húzta ki, bár „azt *nem tudta*, kik voltak a muszkák”; de nem képes megérteni ezekhez a tárgyakhoz kapcsolódó érzelmi töltetet sem, ezért nem tudja felérni ésszel, miért veri el az apja, amikor rájön, hogy az egyik üveggolyót egy bizonyos Margó nénitől szerezte. A felsorolás végtelenül hosszú lehetne, például: főhősünk nem érti, hogy „miért nevezik ezeket a felhőket bárányfelhőknek”, az elbeszélő pedig azt állítja, „*Nem tudom*, mitől ragadt be az a kis bicska”. Másrészt a nagyapa gyermekként egy nagyalakú füzetben kitalált nevekkal ékesített fiktív versenyzők versenyeredményeit részletezi, és gyakran fantáziál arról, hogy mi lett volna, ha ezt vagy azt megteszi, de a metaforikus elhallgatások/elhallgattatások, majd azok annulálásai is feltűnnek a szövegben: „Nagyapám tízéves koráig *nem tudta*, hogy a zongorával dallamokat játszhat le. Honnan is *tudta volna*, ha a billentyűfedél lakattal volt lezárva?”; „Egy kulccsal kinyitotta a lakatot, felemelte a fedelet, jobb lábfejevel lenyomta a pedált. Játszani kezdett egy dalt. Mintha aknák csapódtak volna a műanyag katonák közé.”

Jellemző, hogy a nagyapa, miközben láthatóan nem fog fel valami sokat a külvilágból, egy dolgot mégis kristálytisztán lát. A jövőjét, amelyet foggalkörömmel megpróbál elkerülni. Kifejező az is, hogy míg az egyszerű kommunikáció vagy a családi élet kihívások elé állítja, az éjszakai álmairól – azokat reggelente egy álomnaplóba rögzítve – precízen számot vet, és a tisztán látás

hiányát erősítve személyéhez a rövidlátás attribútuma kapcsolódik. A nagyapa gyökértelenül, hol németként, hol magyarként, hol osztrákként, bár jobbára csak egy jelentéktelen, még a családtagjait sem ismerő, a fiával hosszú évek múltán először találkozva egyetlen szót kipróbálni sem tudó kisemberként él, aki a leghétköznapibb szituációkban is képtelen az eligazodásra. Ráadásul a megismerhetőségét éppen önmaga rendre ellehetetleníti: „Voltak dolgok, amiket viszont *eltitkolt.*”; „Talán mert ő is mindig *titkolózott*, talán mert mindig mindenki *eltitkolt* fontos dolgokat mások előtt [...]”. Ahogy az imént megjegyeztem, nem lévén más opció, unokájának és fiának a hiányos történetek feltöltése jut elvégzendő feladatul, de a küldetés többnyire sikertelennek bizonyul, vagy revízióra szorul: „Édesapám *elképzelte*”; „Ilyen katonának *képzeltem* el”, majd: „A katonakönyv alapján elég hamar megértettem, hogy *másként történhetett* ez is.”, aztán: „Egy szóval, *nem volt* hős.”

Az ismertetett technika mellett gyakoriak azok a jelenetek, amelyek szándékosan elemelik a valóságtól a történetet. Ilyen a múlt és jelen idősíkjainak egybemosása, amely anakronisztikus popzenék említésében, a krimifilmes kliséár (falra erősített jegyzetek, nyomok, szálak összekötése) beemelésében vagy a nagyapa fiatalkori Tinderkalandjaiban csúcsosodik ki. Szerencsére Halmai általában nem lő túl a célon, bár amikor az adomagyűjtemény végén már ott tartunk, hogy a nagyapa idős korában zombiapokalipszistól tart, kicsit meginog a léca a szerzői intenció alatt. A néha infantilizmusba torkolló szegmenseket remekül árnyalják a humoros betétek. Csak sajnálhatjuk, hogy a humorosnak szántak nem mindig működőképesek, néha inkább erőltetettek vagy idétlennek hatnak attól az írótól, aki képes ilyen remek, finom szellemességgel átszótt mondatokat papírra vetni: „A nagyhangú társaságoknak borban pácolt rókaesét ajánlott, a családanyáknak fokhagymamártásban pirított pulykaherét, és azért, hogy a vacsora után is maradjon bennük vágy, mindig csak páratlanul.”

Persze, érezhetjük, hogy Halmai leginkább csak játszadozik velünk, hiszen nem egy, hanem több tucat nagyapafigurát rak elénk. Ellensúlyozva a tényleges életrajzként történő olvasatot (bár vannak jelek arra, hogy a mű tárgya „nem is létezik”) és utat nyitva az autofikciós irodalomként történő értelmezésnek, a kötet legvégén valós életrajz áll a szerző néhai nagyatyjáról, id. Halmai Gyuláról. Rögtön szembetűnik a gesztusértékű apróság, hogy bár a történet azt állítja, hogy a férfi a nyolcvannegyedik születésnapján hal meg, de a valódi Halmai Gyula ezzel szemben egy nappal az évforduló előtt hunyt el.

És, hogy mi lehet a családi legendárium részleges elutasításának, az újragondolt történet megalkotásának mozgatórugója? Talán az, amit Halmai az első oldalak egyikén állít: „Vannak dolgok, amikre jobb, ha *nem emlékezik*

az ember.” Vagy az a közhelyesnek tűnő felismerés, miszerint ha nem ismerünk valakit, akkor nehéz az illetőben csalódní, ráadás képpen igény szerint formálható a története: „Az én szememben Nagypám egy hős volt. Szeretek így gondolni rá. Hogy akármit tett és akárhogyan tette, az valahogy mindig úgy sült el, hogy magát kihúzva járt a világban. Így egyszerűbb elképzelni őt, mint olyannak, amilyen valójában lehetett.” (*Napkút, Bp., 2019*)

